

Олена Костенко,

аспірант кафедри освітології та інноваційної педагогіки,
Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди,
вул. Алчевських, 29, м. Харків, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0354-8875>

ПРИКЛАДНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІСТОРІЇ ПОНЯТЬ: ВИСНОВКИ ДЛЯ ІСТОРИКО-ПЕДАГОГІЧНИХ НАУКОВИХ ПРАКТИК

Як і будь-яка інша методологія або ж науковий метод, історія понять є лише інструментом в умілих руках дослідника. На практиці це означає, що свідомий вибір історії понять як базальний методологічний підхід має корелюватися з вірно зарткульованим дослідницьким інтересом та питаннями, а також включати правильну оцінку необхідних для проведення якісного дослідження ресурсів. Лише у разі гармонійного поєднання усіх цих компонентів наукове дослідження матиме змогу дозріти та розкритися в усій своїй красі.

Головною метою статті є через висвітлення потенціалу історії понять допомогти досліднику з історії педагогіки зробити виважений та адекватний методологічний вибір і, таким чином, поглибити розуміння та якість свого дослідження.

Задля досягнення поставленої мети автор виконує такі завдання: по-перше, розкриває зміст історії понять, по-друге, ілюструє позитивні та негативні боки її практичного застосування та, по-третє, пропонує замальовку комбінованого дослідницького дизайну для історико-педагогічного дослідження, що базується на даному методологічному підході.

Результати, представлені в даній роботі, були отримані шляхом якісного контент-аналізу (а) сучасної наукової літератури за даною тематикою та (б) робіт, методологічною базою яких стала історія понять. Ураховуючи походження та ареал поширення цієї методології, до корпусу текстів, що аналізувалися, увійшли німецькомовні джерела.

Автор пропонує поглиблене розуміння історії понять, розмежовує цей методологічний підхід з аналізом дискурсу та схожими методологіями із суміжних дисциплін, а також висвітлює сильні боки та недоліки на основі аналізу конкретних наукових робіт. Спираючись на отримані дані, автор аналізує практику застосування історії понять та аргументує використання елементів об'єктивної герменевтики як можливе доповнення. У результаті на розгляд читачу пропонується інтегрований історико-педагогічний дослідницький дизайн.

Стаття може зацікавити науковців, які досліджують питання методології та якісних методів у історико-педагогічних дослідженнях.

Ключові слова: історико-педагогічні дослідження, методологія історії понять, об'єктивна герменевтика, якісний контент-аналіз, дослідницький дизайн.

Вступ та сучасний стан досліджуваної проблеми. Історія понять являє собою цікавий науковий феномен, вартий глибокого дослідження. Свої витоки термін «історія понять» (або ж мовою оригіналу *Begriffsgeschichte*) бере, за свідченням одного з основних фундаторів Райнхарта Козеллека (*Reinhart Koselleck*), з усією очевидністю, від Гегеля (Koselleck, 2006: 10). Основний зміст цього підходу полягає в акцентуванні неминучості політично-соціальної контекстуалізації будь-яких понять, що існують у мові.

Сьогодні у плюралістичній науковій думці існують декілька інтерпретацій цього наукового явища. До вже існуючих додаються нові і продовжують існувати паралельно з першими. З одного боку, історія понять трактується як частина історичних та культурних наук. Історія та суміжні дисципліни розглядаються переважно через призму політичної та соціальної трансформації свого поняттєвого апарату.

З іншого боку, теорію понять інтерпретують як один із можливих теоретико-методичних комплексів дослідження розвитку соціального (Kollmeier, 2012). У такому разі історія понять, як, наприклад, аналіз дискурсу, розглядається як сукупність філософських

та теоретичних положень, що формують, легітимуючи, методологічний кут зору на досліджувану проблему. Її особливістю є спрямованість на аналіз історичного розвитку значення понять. Такий відносно фіксований предмет дослідження надає історії понять можливість бути інтерпретованою і як частина культурно-історичних наук, і як методологія.

Використання історії понять як методології дає змогу пояснити та зробити наочними логіку та хід дослідження, так само як і окреслити коло можливих дослідницьких питань. Таке бачення перетворює історію понять одночасно на лінзу та інструмент дослідника з різних дисциплін, адже як історичний розвиток, так і еволюція понять притаманні будь-якій дисципліні. Цим пояснюється трактування історії понять у даній роботі саме як методології.

Від часу свого зародження до сьогодні історія понять, як і більшість інших наукових теорій, ідей та концептів, зазнавала певних метаморфоз, змінюючи географію свого поширення. Прогнозовано, дослідження теорії понять кількісно та якісно присутні у німецькомовному науковому дискурсі (наприклад, Berr, Schenk, 2019; Haverkamp 2007; Jussen 2006;

Knebel 2004; Kollmeier 2012). Тут була сформована і продовжує існувати традиція вивчення і застосування історії понять.

Паралельно в англomовному дискурсі існує свій аналог, відомий під назвою «історичний контекстуалізм», та наукова школа, що налічує вже декілька поколінь наукових інтерпретацій (Костенко, 2022).

Рефлексія щодо потенціалу історії понять не оминула і української наукової думки. Наприклад, Ярослав Гнатюк (2019) аналізує її методологічний потенціал, фокусуючись на зв'язку з дискурс-аналізом та історією філософських понять. Ще одним яскравим прикладом є монографія Ірини Колесник (2019) з глобальної історії, у якій авторка спирається на історію понять як методологічну систему координат. Проте історія понять в Україні ще має сформувати свою традицію, особливо у сфері історії педагогіки. Для цього потрібно, перш за все, чітко зрозуміти суть, окресливши переваги та недоліки, та проаналізувати прикладний потенціал. Допомогти цьому і покликана дана стаття.

Мета та завдання. Виходячи з науково-практичної зацікавленості, у роботі автор ставить собі за мету на основі наукових джерел проаналізувати історію понять, установивши її суть як методології та окресливши сильні та слабкі боки практичного застосування. Тим самим планується допомогти поліпшити рівень методологічної обізнаності та зробити методологічний вибір дослідника педагогічних трансформацій свідомим, а отже, дійсно продуктивним.

Щоб досягнути поставленої мети, були необхідно виконати такі завдання:

- (1) підсумувати зміст історії понять;
- (2) зартикулювати плюси та мінуси використання цієї методології на практиці;
- (3) як результат надати пропозицію комбінованого дослідницького дизайну історико-педагогічного дослідження з опорою на історію понять.

Методи дослідження. Для виконання поставлених дослідницьких завдань необхідно було вибрати метод, який би дав змогу якнайкраще проаналізувати зміст та визначити плюси та мінуси історії понять у її практичному застосуванні як методології наукових досліджень.

Як опорний метод був використаний якісний контент-аналіз (Mauring, 2015; 2021), що якнайкраще відповідає поставленим у статті меті та завданням, оскільки зосереджується переважно на змісті тексту, виносячи за дужки причини появи, особливості наукового дискурсу і т. п.

Предметом дослідження стали опубліковані у відкритому доступі наукові публікації, що:

- (1) дискутують виникнення, значення та практичне застосування історії понять;
- (2) використовують історію понять як основну методологію. Оскільки країною походження та сильної репрезентації історії понять є Німеччина, був вибраний саме німецькомовний науковий дискурс за останнє десятиліття.

У результаті дослідження пройшло такі стадії:

На першому етапі за допомогою відкритих пошукових систем був сформований основний корпус текстів мовою оригіналу. До нього увійшли наукові німецькомовні публікації з 2000 по 2023 р. із гуманітарних дисциплін, включаючи історію, мистецтво, філософію і т. д. (Berg, 2008; Dutt, 2008; Klepacki, Zirfas, 2021; Kranz, 2013; Rheinberger, 2008; Rösen, 2020; Steininger, 2008; Vöhriger, 2008; Berr, Schenk, 2019; Haverkamp, 2007; Knebel, 2004; Jussen, 2006; Kollmeier & Hoffmann, 2010; Müller & Schmieder, 2018). Основним критерієм першого рівня відбору стало виконання дослідження у методологічному і методичному контекстах історії понять.

Після зібрання основного корпусу текстів почався перший етап аналізу. Тексти були піддані детальному прочитанню та осмисленню, після чого були перефразовані та у вигляді висновків поділені на секції, що повністю відобразили основні елементи змістового скелету текстів. Тобто зверталася особлива увага на те, щоб не було випущено з аналітичного куту зору ніякої змістової деталі. У разі необхідності найбільш яскраві та репрезентативні місця текстів були перейняті у вигляді прямих цитат.

Після завершення першої фази зібрання, аналітичної обробки та редукції отриманий текстовий корпус був проаналізований на предмет змістовних тавтологій, незрозумілих частин, понять чи поняттєвих класифікацій. Аналіз проводився мовою оригіналу.

У разі виявлення неоднозначних пасажів відбувався пошук додаткових наукових джерел, що заповнювали встановлену лакуну. У такому разі нові джерела перепрацьовувалися згідно з правилами першого етапу й у перефразованому, стиснутому вигляді доповнювали вже існуючий основний корпус тексту. Особливу увагу на цьому етапі приділялося розкриттю дослідницьких питань та, відповідно, виконанню сформульованих завдань дослідження.

На завершальному етапі аналізу доопрацьований, доповнений та вільний від повторень корпус тексту проходив процес кодування та інтерпретації відповідно до дослідницьких завдань. Саме у фазі інтерпретації розкривалася суто індуктивна, творча, а з іншого боку, керована самим текстом та дослідницькими завданнями особливість методу якісного контент-аналізу. Поступово, систематично, із залученням додаткових джерел перевірялися індуктивно створені гіпотези, віднаходячи відповіді на поставлені дослідником завдання.

Зрозуміло, що для інтерпретації текстів якнайкраще могла підійти група аналітиків, бажано з різним культурним та освітнім бекграундом. Ще одним шляхом поліпшення якості дослідження могло стати залучення експертів або ж, навпаки, людей без відповідного досвіду до спільної інтерпретації. Проте дослідницькі реалії та матеріальні ресурси не дали можливості виконати ці побажання. У подальшому дослідження може бути доповнене додатковими інтерпретаціями.

У результаті проведеного аналізу був систематично та покроково розкритий зміст історії понять та охарактеризовані позитивні боки та складнощі практичного застосування. На завершення із залученням аналізу додаткових теоретичних джерел був запропонований комбінований дослідницький дизайн для історико-педагогічних досліджень.

«Об'ємні» методології та дослідницькі програми типу аналізу наукового дискурсу разом із відповідними методами дослідження змінили б мету та завдання роботи, з одного боку, доповнивши її додатковим матеріалом, а з іншого – затребувавши більших ресурсних затрат. Поза увагою дослідника у цій роботі залишилися питання походження, причин виникнення, владних диспозицій наукового дискурсу чи диспозитиву. За потреби дане дослідження може бути в майбутньому розширене шляхом застосування цих методологічних підходів.

Результати. Те, що будь-яке соціальне – культурне, педагогічне і т. д. – явище знаходиться у постійному русі, набуваючи нових форм та значень, є твердженням, що не потребує доведення. Щоб зрозуміти характер та внутрішню суть цього явища, необхідно дослідити процес перетворень, вивчивши його рушійні сили та результати.

Дослідженням явищ та предметів минулого займаються історичні науки, встановлюючи закономірності, знаходячи пояснення та інтерпретуючи тогочасні події. Історія педагогіки звужує свій предмет дослідження до історії педагогічних явищ, подій, артефактів і т. п. Найважливішим медіумом передачі історичної інформації постає міжособистісна комунікація у різних її проявах, перш за все текстових документах та артефактах, що вирішують певне комунікаційне, притаманне своєму часові завдання.

Мова, що є виразником цієї комунікації та існує нині у трьох основних формах: письмовій (друкованій чи рукописній), усній (не зафіксованій на матеріальних носіях) та цифровій, оперує словами, термінами, поняттями, категоріями, поняттєвими кластерами. Мова несе у собі латентні змісти екзистенціального вихору суспільних взаємовідносин, закодовані у ці слова, терміни та поняття, що є своєрідними згустками суспільних перетворень.

Систематичне вивчення процесу поняттєвих трансформацій з урахуванням суспільних механізмів створення та перетворення розкриває перед дослідником скриті горизонти, даючи розуміння появи та трансформації суспільних (педагогічних, культурних і т. д.) явищ. Теоретично обґрунтованим підходом, що пропонує вирішення поставлених завдань, є історія понять.

Історія понять являє собою теоретичну та методологічну програму або ж систему координат, яка легітимує та програмує вивчення тлумачення значень та розуміння понять в їх історичному становленні. Історія понять може проводитись як самоціль. У такому разі можна говорити про окрему субдисципліну. Якщо ж розглядати її лише як теоретичний та методологічний інструмент для вивчення значеннєвих трансфор-

мацій, то теорія понять може розглядатися як методологія діахронних досліджень понять і може бути плідно застосована у різних дисциплінах, включаючи історію педагогіки.

Основним вихідним положенням історії понять є артикуляція залежності суспільних (культурних, політичних, економічних і т. д.) умов та поняттєвих значень. Тобто поняттєві метаморфози розглядаються як своєрідна квінтесенція, відбиток соціального в часовому перетворенні. Взаємозалежність усіх суспільних сфер відображається у поняттях та їх історичних змінах. Завданням дослідника в такому разі стає поступове вивчення та контрольована інтерпретація соціальних умов та відповідної зміни поняттєвих значень. Найважливішим при цьому стає значення метаморфози. Паралельно до мови як такої досліджуються усі без винятку культурні прояви поняття, включаючи картини, скульптуру, ритуали і т. п.

На цьому етапі варто зрозуміти особливості історії понять та розмежувати її з іншими (схожими) методологіями та підходами (Haverkamp, 2007; Костенко, 2023). За межі поля зору цього підходу потрапляє суто лінгвістичний та дискурсивний бік понять. У фокусі знаходяться значеннєві змісти та, що є вкрай важливим, їх зміни в обов'язковому зв'язку із соціальним контекстом. Комплексно досліджуються комунікативні майданчики відповідної історичної епохи, де якнайкраще виявляються особливості використання та дисонанси, викликані перетворенням поняттєвих значень або ж введенням нових.

Було б некоректно вважати, що історія понять нівелює корисність лінгвістичних, дискурсивних та інших студій. Як і будь-який інший підхід чи теорія, історія понять виокремлює найважливіший для себе пласт досліджуваного, тим самим безпосередньо впливаючи на формулювання дослідницьких питань, диригуючи ходом дослідження та скеровуючи форму презентації результатів. Адже очевидною є теза про абсурдність пошуку ідеальної методології чи методу *per se*, на зміну якій має прийти прагнення гармонійної, науково аргументованої та осмисленої відповідності усіх складників наукового процесу. Історія понять є відповідною до наукових студій, метою яких є встановлення, відстеження та пояснення розуміння появи, зникнення чи зміни соціально-історичних значень понять.

Однак на певних етапах дослідження історія понять може перетинатися з дослідницькими сферами або ж продуктивно доповнюватися іншими методологічними підходами. Не будучи ідеальною методологією, історія понять, як і будь-яка інша методологія, може (а інколи і повинна) інтегрувати додаткові теоретичні, методологічні та методичні елементи. Наприклад, аналізуючи історичну комунікацію, можна звернутися до історичного дискурс-аналізу, доповнивши аналіз вивченням правил мовців, меж комунікативної дозволеності й розстановки владних полюсів та диспозитивів, що уможливають та програмують спрямованість та правила дискурсу.

Щоб діагностувати необхідність та адекватно підібрати суміжну методологію чи метод, потрібно чітко розуміти сильні та слабкі боки вибраного підходу. У силу своєї спрямованості на дослідження змісту понять у динаміці та соціального антуражу як їх причини історія понять досліджує походження понять у соціально-історичному взаємозв'язку. Саме в розкритті цієї залежності полягають особливості і сильний бік історії понять.

З іншого боку, критичні зауваження висвітлюють можливі слабкі моменти підходу. Можливі, оскільки трактування слабкості vs. сили залежить від вихідної теоретико-методологічної позиції критика та конкретного дослідницького питання. Перша група противників історії понять указує на те, що поняття є а-історичними, тобто поза суспільними змінами. Така позиція оспорує фундаментальні теоретичні положення історії понять і не може бути конструктивно інтегрованою, оскільки ці дві позиції є взаємовиключними.

Інша група дотримується думки, що аналіз історично-соціального контексту не може слугувати заміником аналізу змісту. У цьому разі йдеться про різні дослідницькі цілі. За потреби та за умови теоретико-методологічної узгодженості цей ситуативний недолік може бути усунутий за допомогою розширення кола дослідницьких питань та, відповідно, інтеграції додаткового методу чи методів для їх вирішення.

У разі історії понять доцільним і продуктивним видається поєднання цієї методології з об'єктивною герменевтикою (*Objektive Hermeneutik*) за Ульріхом Оверманом (*Ulrich Övermann*) (Övermann, 2013). Об'єктивна герменевтика спрямована на відкриття вивчення латентних змістів, що існують у мові. Своєю назвою ця методологія та, відповідно, метод зобов'язані саме тим, що суб'єктивні інтенції автора залишаються повністю поза увагою дослідника. У разі історії понять дослідити «аутентичні» наміри та змісти автора також не може бути основною дослідницькою ціллю, а інколи через відсутність відповідних даних є просто неможливим. У такому разі дослідженню підлягають саме інтерсуб'єктивні змісти, які поширюються на весь комунікативний ареал, що досліджується.

Історико-соціальний контекст, який необхідно зрозуміти та вивчити задля установа зв'язку з поняттєвими трансформаціями, доцільно аналізувати саме як інтерсуб'єктивні змісти, іманентні відповідному історичному дискурсу. У коло досліджуваного, окрім, власне, текстів, також увійдуть інші культурні артефакти, розширюючи застосоване в даній методології поняття тексту. Поняттєві значення та конфлікти, пов'язані з їхніми змінами, також видається доцільним розглядати та інтерпретувати в контексті інтерсуб'єктивності.

Підсумовуючи отримані результати, можна запропонувати такий інтегрований дослідницький дизайн. На етапі артикуляції дослідницького інтересу слід

визначити та аргументувати, дослідження яких саме понять та в якому історичному відрізку часу буде проводитися. Звісно, встановлені на початку дослідження рамки відіграють роль розмітки, що може бути як змінена, так і закріплена в процесі роботи.

На другому винятково важливому етапі має відбутися аналіз історико-соціальних умов та поняттєвих змістів. Згідно з правилами об'єктивної герменевтики, жодна деталь не має бути упущеною. За допомогою методу аналізу секвенцій (*Sequenzanalyse*) реконструюються латентні структури текстів. Під час інтерпретування важливим є прийняття до уваги всіх можливих змістів, оскільки лише так можна наблизитися до розуміння інтерсуб'єктивного трактування тексту певної історичної епохи. Задля знаходження якомога плюралістичніших та фахових інтерпретацій бажано залучити до процесу інтерпретації одночасно декількох дослідників та експертів. За виникнення потреби у додатковому матеріалі слід відразу залучати всі можливі джерела (тексти, артефакти).

На завершальному етапі отримані результати необхідно аналітично переосмислити, встановивши та аргументувавши залежності, значення та їхні зміни. Репрезентативні приклади підсилять наукову аргументацію.

Зрозуміло, що запропонований дослідницький дизайн також має свої плюси та мінуси. Найголовнішим недоліком є високий рівень потрібних ресурсів: часових, матеріальних, людських. У разі практичної необхідності (завеликого обсягу матеріалу) та наукової доречності замість аналізу секвенцій можуть бути застосовані інші методи, наприклад контент-аналіз. Проте саме об'єктивна герменевтика у комбінації з історією понять має більший потенціал щодо розкриття закодованих у них змістів. У будь-якому разі всіляка зміна чи доповнення дослідницького дизайну мають бути чітко запроотокольовані та аргументовані. Це допоможе отримати достовірне та добросчесне дослідження.

Обговорення. Будучи відомою та успішно застосовуючись у суміжних дисциплінах (Жолесник, 2019; Гнатюк, 2019), методологія історії понять ще не віднайшла відповідного своєму науковому потенціалу місця у вітчизняній історії педагогіки. Проте застосування методології історії понять дасть змогу глибше зрозуміти та переосмислити сучасний поняттєвий апарат та розширити знання про значеннєву історію вітчизняної педагогіки, простеживши та обґрунтувавши історично-соціальні причинно-наслідкові зв'язки.

Історія понять має потенціал до перетворення на одну з традиційних методологій українських історико-педагогічних досліджень, оскільки очевидною є потреба у розробленні відповідного наукового напрямку. Не викликає сумніву, що рефлексія щодо основних понять, якими оперує вітчизняна педагогіка сьогодення, забезпечить кращий рівень обізнаності та поглибить розуміння важливості впровадження та використання слів, термінів та понять у сучасному (історико-)педагогічному науковому дискурсі.

Аналіз практик застосування історії понять як основної методології довів її доцільність та відповідність потребам сучасної вітчизняної історії педагогіки. Історія понять дає змогу вибудувати продуктивний та потенційно багатий науковими відкриттями дослідницький дизайн, що може варіюватися залежно від дослідницького інтересу та питань.

Науково корисною виявилася комбінація історії понять з об'єктивною герменевтикою за Ульріхом Оверманном. Таке поєднання дає змогу вирішити питання методичного аналізу текстів та артефактів. Аналіз секвенцій, запропонований Оверманном, уможливує розкриття латентних змістів, прихованих у текстах та артефактах відповідної історичної епохи. За допомогою цього методу можна проаналізувати інтерсуб'єктивні значення як історично-соціальних умов, так і необхідних понять.

Недоліки, пов'язані з високим рівнем ресурсозатратності, можуть бути знівелювані виваженою постановкою дослідницького питання та правильним плануванням дослідження. За потреби можливі інші методичні доповнення, що допоможуть якнайкраще розкрити заплановане дослідження. Головною умовою, як і будь-де, залишається примат відповідності та аргументації.

Переваги, що обіцяє історія понять у разі правильного та адекватного застосування, полягають у створенні історичного розуміння процесу утворення та трансформацій поняттєвого апарату української педагогіки шляхом дослідження поняттєвих метаморфоз в історико-соціальному контексті. Пам'ятаючи про складну історію України та беручи до уваги сучасні процеси і виклики в освіті, зокрема глобалізаційні та міграційні процеси, особливий науковий інтерес викликає дослідження міграції понять у вітчизняній історії педагогіки. Допомогти у цьому може розглянута та продискутована у цій статті методологія історії понять.

Висновки. Методологія історії понять має високий прикладний потенціал для української педагогіки. Це пояснюється важливістю систематичного вивчення та викладення історії розвитку поняттєвого апарату будь-якої дисципліни і педагогіки зокрема.

Суть даної методології полягає у доведенні та аргументації раціональності вивчення появи, трансформації та зникнення понять, установленні поняттєвих змістів, а також їхньої залежності від суспільно-історичних умов відповідної епохи. Головним недоліком є потреба у значних часових та матеріальних ресурсах. Проте за умови правильного планування цієї негативної особливості можна уникнути.

Продуктивним показало себе поєднання історії понять з іншими методологічними підходами, наприклад об'єктивною герменевтикою. Методи аналізу інформації, запропоновані в контексті цієї методології, доповнюють та розширюють дослідницький дизайн, що базується на історії понять.

На завершення хочеться ще раз підкреслити, що будь-яка методологія чи метод не можуть бути ідеальними. Велику роль продовжують відігравати дослідник, його аналітичні та творчі здібності, сумлінність та прагнення до ідеалу. Цитуючи відомий вираз: «A fool with a tool is still a fool».

ЛІТЕРАТУРА

1. Гнатюк Я.С. Аналіз історико-філософського дискурсу засобами історії філософських понять. *Гілея*. 2019. С. 10–13.
2. Колесник І.І. Глобальна історія. Історія понять. Київ: НАН України. Інститут історії України, 2019. 348 с.
3. Костенко О.В. Історія понять серед суміжних методологій у німецькому соціально-науковому дискурсі. Висновки для історико-педагогічних досліджень. *Психолого-педагогічні проблеми вищої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика*: зб. тез доп. VII міжнар. наук.-практ. конф., м. Харків, 16–18 березня 2023 р. Харків, 2023.
4. Костенко О.В. Методологія Квентіна Скіннера та її потенціал для українських історико-педагогічних досліджень. *Інноваційна педагогіка*. 2022. № 51(1). С. 26–29.
5. Berg G. Die Geschichte der Begriffe als Geschichte des Wissens. Methodische Überlegungen zum 'practical turn' in der Historischen Semantik. *Begriffsgeschichte der Naturwissenschaften. Zur historischen und kulturellen Dimension naturwissenschaftlicher Konzepte*: Ernst Müller und Falko Schmider (Hrsg.). Göttingen, 2008. S. 327–344.
6. Berr K., Schenk W. Begriffsgeschichte. *Handbuch Landschaft*. 2019. S. 23–38.
7. Dutt C. Funktionen der Begriffsgeschichte. *Begriffsgeschichte der Naturwissenschaften. Zur historischen und kulturellen Dimension naturwissenschaftlicher Konzepte*: Ernst Müller und Falko Schmider (Hrsg.). Göttingen, 2008. S. 241–252.
8. Haverkamp A. Begriffsgeschichte vs. Metaphorologie. *Metapher*. 2007. S. 19–24.
9. Jussen B. Ordo zwischen Ideengeschichte und Lexicometrie. Vorarbeiten an einem Hilfsmittel mediävistischer Begriffsgeschichte. *Vorträge und Forschungen*. 2006. S. 227–256.
10. Klepacki L., Zirfas J. Schlussbetrachtungen: Zur Methodologie und zum Begriff der Ästhetischen Bildung. *Geschichte der Ästhetischen Bildung*. 2021. S. 343–375.
11. Knebel S. Widerlegung: Umriss der Begriffsgeschichte. *Archiv für Begriffsgeschichte*. 2004. S. 9–28.
12. Kollmeier K. Begriffsgeschichte und Historische Semantik (Version 2.0). *Docupedia-Zeitgeschichte*. 2012. URL: http://docupedia.de/zg/Kollmeier_begriffsgeschichte_v2_de_2012.
13. Kollmeier K., Hoffmann S.-L. Zeitgeschichte der Begriffe? Perspektiven einer historischen Semantik des 20. Jahrhunderts. Einleitung. *Zeithistorische Forschungen – Studies in Contemporary History*. 2010. № 7(1). S. 75–78.
14. Koselleck R. *Begriffsgeschichten. Studien zur Semantik und Pragmatik der politischen und sozialen Sprache*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag, 2006.
15. Kranz M. Blumenbergs Begriffsgeschichte Vom Anfang und Ende aller Dienstbarkeiten. *Hans Blumenberg beobachtet*. 2013. S. 231–253.
16. Mayring Ph. *Qualitative content analysis: a step-by-step guide*. London: Sage, 2021.

17. Mayring Ph. Qualitative content analysis: Theoretical background and procedures. *Approaches to qualitative research in mathematics education: Examples of methodology and methods*. 2015. S. 365–380.

18. Müller E., Schmieder F. Begriffsgeschichte und Wissenschaftsgeschichte. *Geschichte und Gesellschaft*. 2018. S. 79–106.

19. Övermann U. Objektive Hermeneutik als Methodologie der Erfahrungswissenschaften von der sinnstrukturierten Welt. *Reflexive Wissensproduktion: Anregungen zu einem kritischen Methodenverständnis in qualitativer Forschung*. 2013. S. 69–98.

20. Rheinberger H.-J. Begriffsgeschichte epistemischer Objekte. *Begriffsgeschichte der Naturwissenschaften. Zur historischen und kulturellen Dimension naturwissenschaftlicher Konzepte* : Ernst Müller und Falko Schmider (Hrsg.). Göttingen, 2008. S. 1–12.

21. Rösen J. Historische Grundbegriffe – Annäherung an eine Begriffsgeschichte des modernen Geschichtsdenkens. *Geschichte denken: Erläuterungen zur Historik*. 2020. S. 83–93.

22. Steininger B. Katalysator – Annäherung an einen Schlüsselbegriff des 20. Jahrhunderts. *Begriffsgeschichte der Naturwissenschaften. Zur historischen und kulturellen Dimension naturwissenschaftlicher Konzepte* : Ernst Müller und Falko Schmider (Hrsg.). Göttingen, 2008. S. 53–72.

23. Vöhriger M. Reflex. Begriff und Experiment. *Begriffsgeschichte der Naturwissenschaften. Zur historischen und kulturellen Dimension naturwissenschaftlicher Konzepte* : Ernst Müller und Falko Schmider (Hrsg.). Göttingen, 2008. S. 203–214.

REFERENCES

1. Berg, G. (2008). Die Geschichte der Begriffe als Geschichte des Wissens. Methodische Überlegungen zum 'practical turn' in der Historischen Semantik. *Begriffsgeschichte der Naturwissenschaften. Zur historischen und kulturellen Dimension naturwissenschaftlicher Konzepte* : Ernst Müller und Falko Schmider (Hrsg.). Göttingen, 327–344.

2. Berr K., Schenk W. (2019). Begriffsgeschichte. *Handbuch Landschaft*, 23–38.

3. Dutt, C. (2008). Funktionen der Begriffsgeschichte. *Begriffsgeschichte der Naturwissenschaften. Zur historischen und kulturellen Dimension naturwissenschaftlicher Konzepte* : Ernst Müller und Falko Schmider (Hrsg.). Göttingen, 241–252.

4. Gnatyuk, Ya. (2019). Analis istoriko-filosofskogo dyskursu zasobamy istorii filosofskykh ponyat [Analysis of the historic and pedagogical discourse through the history of philosophical concepts]. *Gileya (Naukovy Visnyk) – Gileia (Scientific Journal)*, 10–13 [in Ukrainian].

5. Haverkamp A. (2007). Begriffsgeschichte vs. Metaphorologie. *Metapher*, 19–24.

6. Jussen B. (2006). Ordo zwischen Ideengeschichte und Lexicometrie. Vorarbeiten an einem Hilfsmittel mediävistischer Begriffsgeschichte. *Vorträge und Forschungen*, 227–256.

7. Klepacki, L., Zirfas, J. (2021). Schlussbetrachtungen: Zur Methodologie und zum Begriff der Ästhetischen Bildung. *Geschichte der Ästhetischen Bildung*, 343–375.

8. Knebel S. (2004). Widerlegung: Umriss der Begriffsgeschichte. *Archiv für Begriffsgeschichte*, 9–28.

9. Kolesnyk, I. (2019). *Globalna istoria. Istoria ponyat [Global History. Conceptual History]*. Kyiv: NAN [in Ukrainian].

10. Kollmeier K. (2012). Begriffsgeschichte und Historische Semantik (Version 2.0). *Docupedia-Zeitgeschichte*. http://docupedia.de/zg/Kollmeier_begriffsgeschichte_v2_de_2012.

11. Kollmeier K., Hoffmann S.-L. (2010). Zeitgeschichte der Begriffe? Perspektiven einer historischen Semantik des 20. Jahrhunderts. Einleitung. *Zeithistorische Forschungen – Studies in Contemporary History*, 7(1), 75–78.

12. Koselleck, R. (2006). *Begriffsgeschichten. Studien zur Semantik und Pragmatik der politischen und sozialen Sprache*. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag.

13. Kostenko, O. (2022). Metodologia Kventina Skinnera and ist potential for Ukrainian historical and pedagogical research [Quentin Skinner's methodology and ist potential for historical and pedagogical research in Ukraine]. *Innovatsiyna pedagogika – Innovative pedagogy*, 51(1), 26–29 [in Ukrainian].

14. Kostenko, O. (2023). Istoriya ponyat sered sumizhnykh metodologiy u nimetskomu sotsialno-naukovomu dyskursi. Vysnovky dlya istoriko-pedagogichnykh doslidzhen [Begriffsgeschichte among other methodologies in the German social science discourse]. *Psychologo-pedagogichni problemy vyshchoyi osvity v umovakh suchasnykh vyklykiv: teoriya i praktyka – Psychological and pedagogical problems of the high education facing modern challenges: theory and practice*, (in print) [in Ukrainian].

15. Kranz M. (2013). Blumenbergs Begriffsgeschichte Vom Anfang und Ende aller Dienstbarkeiten. *Hans Blumenberg beobachtet*, 231–253.

16. Mayring Ph. (2015). Qualitative content analysis: Theoretical background and procedures. *Approaches to qualitative research in mathematics education: Examples of methodology and methods*, 365–380.

17. Mayring, P. (2021). *Qualitative content analysis: a step-by-step guide*. London: Sage.

18. Müller, E., Schmieder, F. (2018). Begriffsgeschichte und Wissenschaftsgeschichte. *Geschichte und Gesellschaft*, 79–106.

19. Övermann, U. (2013). Objektive Hermeneutik als Methodologie der Erfahrungswissenschaften von der sinnstrukturierten Welt. *Reflexive Wissensproduktion: Anregungen zu einem kritischen Methodenverständnis in qualitativer Forschung*, 69–98.

20. Rheinberger, H.-J. (2008) Begriffsgeschichte epistemischer Objekte. *Begriffsgeschichte der Naturwissenschaften. Zur historischen und kulturellen Dimension naturwissenschaftlicher Konzepte* : Ernst Müller und Falko Schmider (Hrsg.). Göttingen, 1–12.

21. Rösen J. (2020). Historische Grundbegriffe – Annäherung an eine Begriffsgeschichte des modernen Geschichtsdenkens. *Geschichte denken: Erläuterungen zur Historik*, 83–93.

22. Steininger, B. (2008). Katalysator – Annäherung an einen Schlüsselbegriff des 20. Jahrhunderts. *Begriffsgeschichte der Naturwissenschaften. Zur historischen und kulturellen Dimension naturwissenschaftlicher Konzepte* : Ernst Müller und Falko Schmider (Hrsg.). Göttingen, 53–72.

23. Vöhriger, M. (2008). Reflex. Begriff und Experiment. *Begriffsgeschichte der Naturwissenschaften. Zur historischen und kulturellen Dimension naturwissenschaftlicher Konzepte* : Ernst Müller und Falko Schmider (Hrsg.). Göttingen, 203–214.

Olena Kostenko,

Postgraduate Student at the Department of Pedagogy,
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University,
29, Alchevskyyh Str., Kharkiv, Ukraine
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0354-8875>

PRACTICAL POTENTIALS OF *BEGRIFFSGESCHICHTE*: CONCLUSIONS FOR UKRAINIAN HISTORICAL PEDAGOGY

Like any other methodology or scientific method, the Begriffsgeschichte is only a tool in a skillful hands of the researcher. In practice, this means that the conscious choice of the Begriffsgeschichte as a basic methodological approach should be correlated with a correctly articulated research interest and –questions, as well as include a correct assessment of the resources necessary for qualitative research. Only in the case of harmonious combination of all these components the research has a chance to succeed.

The main goal of this article is to help the researcher of the history of pedagogy to make a balanced and adequate choice by highlighting the potential of the Begriffsgeschichte and thus to deepen the understanding of and quality the research. In order to achieve this goal, the author performs the following tasks: firstly, the content of this methodological approach has been revealed. Secondly, the positive and negative sides of this approach have been considered. Thirdly, a sketch of a research for a historical and pedagogical study, based on a combined methodology, has been introduced.

The results presented in this work were obtained through a qualitative content analysis of (1) modern scientific literature on this topic and (2) works whose methodological basis was the Begriffsgeschichte. Considering the origin and distribution area of this methodology, German-language sources were deliberately chosen to serve as a corpus of analyzed texts.

The author offers an indepth understanding of the form and role of sources, distinguishes the Begriffsgeschichte from discourse analysis and similar methodologies from related disciplines, and finally highlights the strengths and weaknesses of the Begriffsgeschichte on the analysis of specific scientific works.

The author tries to rethink the practice of applying the Begriffsgeschichte and argues for the use of elements of objective hermeneutics in relevant research. The essence of the article is an integrated historical and pedagogical research design based of the Begriffsgeschichte.

The article may be of interest to researchers investigating issues of methodology and qualitative methods of diachronic research.

Key words: *historical and pedagogical research, Begriffsgeschichte, objective hermeneutics, qualitative content analysis, research design.*

Подано до редакції 28.03.2023